

ГЕНДЕРНИЙ КОД БІБЛІЙНОГО СЮЖЕТУ ПРО САМСОНА: ВІД ТРАГЕДІЇ ДЖ. МІЛЬТОНА ДО НОВІТНЬОЇ УКРАЇНСЬКОЇ ПОЕЗІЇ

Проблема реінтерпретації біблійних текстів у творчості письменника – загальне місце літературознавчих досліджень. Біблія творить широке інтертекстуальне поле, в якому кожна епоха і кожен автор може знайти для себе добру поживу. Одним із найбільш відомих у світовій літературі твором, побудованим на використанні біблійної історії Самсона є трагедія Дж. Мільтона «Самсон-борець». Засвоюючи традиційний сюжет, англійський автор ускладнює його проблематику та композицію, при цьому майже не деформує сюжету першоджерела. Дослідники традиційно кажуть про вплив революційної заангажованості Мільтона на зміст твору. Гендерний код трагедії не досліджений, хоч він є одним із ключових для Мільтона.

Несподіваним чином гендерна традиція трактування біблійного міфу, започаткована Мільтоном, знаходить своє продовження в українській літературі («Самсон» Лесі Українки, «Я дуже тяжко Вами відболіла» Ліни Костенко та «Самсоне мій, скажи, що ти, слабкий» Маріанни Кіяновської).

Спробуємо прослідкувати, яким чином під кутом зору гендерної проблематики відбувався процес рецепції та інтерпретації біблійної історії про Самсона.

Ще І. Франко, автор українського перекладу трагедії Мільтона, зауважив новаторство письменника в зображенні Даліли не як блудниці (за старозавітним сюжетом), а як законної жінки, «яка доконала зради на своїм мужі не тільки заради обіцяної нагороди, але також під натиском страшних погроз, а ще більше під впливом свого власного релігійного та патріотичного почуття» [4, с. 483]. При тому Мільтон не засуджує чи виправдовує дії Даліли, нібито надаючи таку можливість читачеві. Спробуємо мотивувати такий підхід до організації художнього матеріалу англійським автором.

Дія трагедії відбувається протягом однієї доби. Дж. Мільтон переносить читача у в'язницю, де карається Самсон, розплачуючись за

надмірну довірливість до дружини-філістимлянки. З діалогів головного героя з батьком Маноа та дружиною Далілою дізнаємось про події, які передували полону Самсона. Деякі біблійні епізоди з життя Самсона залишилися поза увагою автора (не знаходимо, зокрема, згадок про сутичку Самсона із левом та загадку про мед, які постають із епізоду про перший шлюб героя [2, с. 263-264]). Проте у Мільтона із уст самого Самсона ми дізнаємося, що Даліла була не першою його дружиною. Таким чином, позбавивши текст зайвих деталей, автор не порушив сюжету біблійної історії. Це дозволило зосередити більше уваги на головному, зокрема на проблемах батьків та дітей, жінки та чоловіка у шлюбі, які не акцентовані у біблійному пратексті.

Шлюб – святе таїнство – був обраний Мільтоном як форма стосунків героїв. Узаконивши стосунки Самсона та Даліли, автор показав нам чистоту та благородність небесного улюбленця, який вважав нижчим своєї гідності «плутатись» із жінками непевної поведінки. Не дивним у такому випадку є зізнання Самсона, відкриття своєї таємниці людині, від якої він не має права критись, пов'язавши себе із нею священними узами (у біблійному тексті таке зізнання виглядає менш мотивованим): *«...Тобі довірив я свої всі тайни, / Не легкомишено, а порушений / Твоїми просьбами, яким нічого я / Відмовити не міг»* [4, с. 515].

Він поважає почуття кохання, яке сподвигло його до єднання із Далілою, проте саме у цьому і криється основна суперечність героя. Йому вистачає духу дорікати любов'ю, обов'язком вірності дружині, тоді як сам не заперечує того, що не відчував до Даліли нічого більшого, як потяг, і зовсім не почуття щирого кохання рухало ним, коли він брав шлюб з філістимлянкою: *«Повинна задля мене ти була / Покинуть другів, вітчину й рідню...»* [4, с. 515]. Тут його позиція не надто послідовна, ба навіть лицемірна. Адже Самсон використав філістимлянку, ним керувало почуття помсти ворогам Ізраїлю, а не чисті порухи кохання: *«Я думав після першого подружжя, / Що й друге мені вільно для такої / Самої цілі, дигаючи все, / Гнобить гонителів Ізраїлю»* [4, с. 493]. Гендерний конфлікт у трагедії, як

бачимо, має не тільки зовнішній, а й внутрішній характер: Мільтон демонструє суперечливість Самсона у його ставленні до дружини.

Натомість драматург облагороджує образ Даліли, яка не спокусилась на гроші своїх одновірців, проте не змогла встояти, залишитись непохитною, відчуваючи обов'язок перед своїм народом: «...воля одиниці / Все відступити мусить перед благом / Загальним» [4, с. 514-515]. Як Самсон став християнським героєм завдяки своєму подвигу, так і Далілу стали обожнювати за те, що вона переступила через свої почуття заради блага рідної країни. Коли реципієнт мимовільно підтримує та виправдовує Самсона, то робить це не в останню чергу через свою приналежність до християнської релігії. Мільтон же, автор світського, а не релігійного твору, підкреслював рівність як чоловіка і жінки, так і їх поглядів. Це була його принципова позиція, яку він оприявнив ще у ранньому полемічному трактаті «Про розлучення». Саме заради збереження основної проблеми трагедії та акцентуванні уваги на рівності героїв Мільтон, завівши їх під вінець, залишив віросповідання незмінними: християнин не може узяти за дружину невірну, Даліла ж і після одруження продовжує поклонятися Дагону.

В українській літературі до рецепції та інтерпретації досліджуваного біблійного сюжету долучилася жіноча частина письменства, що саме по собі є показовим у гендерному аспекті.

Рецепція біблійної історії у поемі «Самсон» Лесі Українки має точки дотику із трагедією Мільтона. Основною спільною рисою творів є законність стосунків героїв. Ця особливість творів певним чином поглибила їх основну проблематику подружньої зради та служіння батьківщині. Проте Леся Українка, на відміну від Мільтона, значно більше уваги надає розробці образу Даліли як патріотки, сильної духом жінки, здатної на подвиг в ім'я вітчизни. При цьому образ героїні суперечливий: Даліла – лицемірка, яка обманом та хитрістю домагається своєї мети – помсти ворогові: «Чужа для мене мого люду доля! / Твої для мене стали рідні люде! / Твоя, Самсоне, лиш єдина воля / Для мене завжди наймиліша буде» [5, с. 22]. Проте байдужість до нижніх почуттів Самсона не може викликати огиди до поведінки зрадливої

жінки, адже вона діє не заради власної вигоди, а в інтересах батьківщини: *«Прощай, Самсоне! – крикнула зрадлива. – / Ти думав, що для тебе я забуду / Родину? Ні! Ти гинеш, – дяка се правдива / Від мене за погибель мого люду!»* [5, с. 25]. Даліла Лесі Українки керується чітко продуманим планом заради здобуття перемоги свого народу у довговіковому протистоянні філістимлян та ізраїльтян. Виважені, а не спровоковані вибухом емоцій рішення свідчать про високий рівень національної свідомості жінки. Подача образу Даліли у такому світлі дуже близька Лесі Українці як поетесі, що творила у епоху модернізму, коли втілювались ідеї емансипації та фемінізму. На тлі вольової, раціонально мислячої, цілеспрямованої жінки. Натомість Самсон виглядає як жертва, вразлива істота, яка піддалась спокусі і зазнала поразки через свою слабкість. Самсон не зрадив свою дружину, проте його зрада вагоміша: він зрадив батьківщину; видавши таємницю, через свою безхарактерність Самсон піддав небезпеці не лише себе, але і народ, який був посланий врятувати.

Зовсім інший підхід до рецепції біблійного сюжету спостерігаємо в Ліни Костенко та Маріанни Кіяновської. Обидві авторки апелюють до нього в інтимній ліриці. Тому тут не знаходимо розгорнутого сюжету, як це було в Мільтона чи Лесі Українки, а біблійні образи мають характер алюзій та ремінісценцій.

У Ліни Костенко з'являється згадка про Самсона та Далілу в поезії *«Я дуже тяжко Вами відболіла»*: *«Любов підкралась тихо, як Даліла, / А розум спав, довірливий Самсон»*. Із самої алюзії здогадатися про трактування письменницею пратексту і оцінку головних героїв канонічної історії неможливо, адже епітет «довірливий», використаний для характеристики Самсона, можна розцінювати як вираження співчуття простодушному Самсонові, так і як докір у слабкості перед глибше мислячою жінкою. Поетеса тут порівнює кохання із маренням, грою підсвідомості – речами, які не мають права на існування у реальному світі: *«Я дуже тяжко Вами відболіла. / Це все було як марення, як сон»* [3, с. 278]. Акцент переноситься

на інтимну проблематику, а образ сну Самсона є натяком, який свідчить про нездоланність прірви між високим почуттям і буденним розумом.

Поезію Маріанни Кіяновської «Самсоне мій, скажи, що ти, слабкий», написану у формі невеликого проникливого монологу Даліли, зверненого до Самсона, потрактувати однозначно практично неможливо. Та досить прозорим є мотив невідповідності між внутрішньою слабкістю та зовнішньою силою Самсона (тут авторка перегукується з Лесею Українкою). Душевні муки Даліли, викликані розлукою із коханим, виливаються на папері у молитву-заклинання. Жінка благає Самсона визнати свою слабкодушність: «Самсоне мій, скажи, що ти, слабкий» [1]. Цей молільний тон звучить більше як спроба виправдання себе, аніж як звинувачення Самсона, якого героїня не в силах розлюбити і тим вже сама проявляє свою слабкість. Думки Даліли свідчать про глибину її почуттів: вона чекає від Самсона «Слова», асоційованого з вірою та гармонією у стосунках.

Таким чином, коли Дж. Мільтон ускладнює інтерпретацію біблійної історії конфліктом між особистим та суспільним, яке у творі здобуває гендерне підґрунтя, Леся Українка акцентує на мотиві волевиявлення сильної духом жінки, то сучасні українські поетеси зосереджують увагу на інтимному просторі гендерних стосунків. Мотив національної несумісності, важливий для Мільтона та Лесі Українки, в аналізованих поезіях сучасних українських поетес відсутній.

Література

1. Кіяновська М. Самсоне мій, скажи, що ти, слабкий / Маріанна Кіяновська [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://poetry.uazone.net/kijanovska/mifotv52.html>
2. Книга Суддів // Біблія. – Українське біблійне товариство, 1994. – С. 262-266.
3. Костенко Л. Вибране / Ліна Костенко. – К. : Дніпро, 1989. – 559 с.
4. Мільтон Дж. Самсон-борець : [передмова І. Я. Франка] // Франко І. Я. Збір. тв. : у 50 т. – Т. 12. – К. : Наукова думка., 1978. – С. 474-551.
5. Українка Леся. Збір. тв. : у 12 т. – Т. 2 / Леся Українка. – К. : Наукова думка., 1975. – 367 с.